

KARAÇAY (SAKLIKENT) KANYONU

Muammer ATIKER*

Antalya Körfezi ile kuzeyindeki Göller Yöresi arasında anı bir dirsek yaparak ters V şeklinde yön kazanan ve birbirine koşut uzanımlı yüksek dağ sıralarından oluşan Batı Toros Dağları arasında, oluk şekilli alüvyal dolgu çukurlukları yer alır. Bu derin ve uzun çukurluklar, Akdeniz'e ulaşan büyük akarsuların ya da kapalı göl havzalarının yerleştiği, genellikle iki yanı kilometrelerce uzunlukta kırıklar ve dik yamaçlarla sınırlanmış olan tektonik gelişimli çöküntü ovalarıdır.

Fethiye Körfezi doğusundaki Eşen Çayı'nın (Ksantos), kuzey-güney uzanımlı Akdağlar sırasına koşut

olarak yerleştiği Eşen Ovası oluşu, bu tür tektonik çöküntü ovalarının en güzel örneklerinden biridir.

EŞEN OVASI

Doğusundaki Akdağ (3024m) ile batısındaki Babadağ (1975m) yükselimsinin sınırladığı, yaklaşık 50 km uzunluktaki Eşen Ovası, kuzeyden-güneye doğru alçalarak Eşen Çayı'nın Akdeniz'e döküldüğü kıyıda son bulur. Doğusu ve batısı, çoğunlukla Torosların Mesozoyik yaşlı kalın kireç taşları, ofiyolitler ve Eosen yaşlı fliş kayalarıyla sınırlanan Eşen Ovası oluşunda, üst Neojen yaşlı tortullar ve kuvarterner yaşlı alüvyonlar çökelmiştir.

Eşen Ovası, Akdeniz iklimi etkisinde önemli bir mikroklima alanı oluşuna ve son derece verimli alüv-

* Dr. Jeomorfoloğ, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, ANKARA

yal toprakların varlığına bağlı olarak Likya, Roma ve Bizans dönemlerinde, bölgedeki önemli kentleri barındırmıştır. Bu antik yerleşmelerden en önemlileri, günümüze kadar süregelen depremler etkisinde birkaç kez yıkıma uğradıklarını gözleyebildiğimiz TLOS, KSANTOS ve PATARA kentleridir.

Ova ve çevresinin su, iklim ve toprak kalitesi yönünden zenginliği, yörenin her dönemde öncelikli yerleşme alanı olarak seçilmesini sağlamış, deprem zararları hep göz ardı edilmiştir. Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de sürmekte olan en önemli deprem etkinlikleri, Kayadibi Fayı olarak adlandırdığımız büyük kırık zonu çevresindedir. Eşen Ovası'nın kuzey bölümünde yer alan Girmeler Kaplıcası'nın termal kaynakları da, ova kenarındaki aktif kırık yapılarının ova alüvyonları altında örtülü olarak bulunduğunu belirlemektedir.

KARAÇAY (SAKLİKENT) KANYONU

Eşen Çayı'nın en güçlü kolu olan Karaçay'ın oluşturduğu vadi, akarsuyun, Akdağ güneyindeki yüksek plato yüzeyini adeta bıçak gibi keserek yerleştiği, yaklaşık 9 km uzunlukta çok dar ve derin bir kanyondur. Kalınlığı bin metrenin üzerinde olan Akdağ kireç taşlarını kesen bu olağanüstü güzellikteki kanyonun derinliği 300 ilâ 700 m arasında değişir. Kanyonun taban kesiminin ise, ülkemizde ender rastlanan darlıkta olduğu, yer yer 2-3 metre kadar düşerek dev bir çatlağı andırdığı gözlenir.

Vadi boyunca sık sık basamaklanarak çok sayıda çağlayan dikliklerine yer veren bu dar vadi tabanı morfololojisi, kanyondan çok "kısıklı" ya da "kapız vadi" özelliğini ortaya koymaktadır.

Kanyonun yukarı ve orta kesiminde yaz boyunca cılız akışlı olan Tocak Deresi, vadinin Eşen Ovası'na açıldığı ve Saklıkent olarak adlandırılan büyük karst kaynakları ile çağlayanların bulunduğu en alt kesimde Karaçay adını alır. Burada aniden bir ırmağa dönüşüveren karaçay, yaklaşık 10m³/sn lik güçlü akışıyla biraz ileride kanyonun Eşen Ovası'na dönüşen Kayadibi fayı duvarında açılmış, dar V şeklindeki bir kapıyı andıran ağızından çıkarak, birdenbire genişleyiveren yayvan vadi tabanında yaygın örgülü akışa geçer.

Karaçay'ı oluşturan büyük karst kaynaklarının bulunduğu alt kesimin gerisindeki derin ve dar konyanın, yalnızca yağışlı mevsimlerde (kış ve bahar ayları) akış kazandığı, kanyon duvarlarındaki çamur kalıntılarından anlaşılır. Kaynak çıkışı görülmeyen bu bölümdeki akış, yağmur ve kar sularıyla beslenir. Yaz aylarındaki zayıf akışı nedeniyle vadide gezme olanakları taniyan dere, ilkbaharda karların erimesi ve ardından gelen sağanak yağmurların getirdiği sularla bir anda kabarıp yükselerek, inanılmayacak boyutta selli akışlara sahip olmaktadır.

Vadinin yamaçlarında farklı yüksekliklerde çok sayıda (10 dan fazla) irili-ufaklı doğal mağara ağızları gözlenir. Bunların en büyükleri, kanyonun en geniş

Altı oyulmuş yamaçlar.

olduğu giriş bölümünde (Saklıkent), genellikle de büyük kaynakların üstünde yer almaktadır. Bunlardan sol yamaçtaki büyük mağara, yaklaşık 100 m uzunlukta dar bir galeri şeklindedir. Sağ yamaçta yer alan daha geniş ağızlı bir mağara galerisi ise 30 m uzunluktadır. Yatay tipte gelişmiş olan her iki mağarada da su yoktur. Yüksekte kalmış olan bu doğal karstik gelişimli fosil mağaralar, vadi tabanından çıkan büyük kaynakların eski çıkış ağızlarına aittir; bir başka deyişle, bugünkü kaynakların atalarıdır.

Kanyondaki büyük kaynakların hemen tümünün, bu girişteki genişleme bölümünde yer aldığı ve eskiyen tüm kaynak ağızlarının, genellikle yine bu kesimde yoğunlaşan kırık ve çatlak yapılarını izlediği görülür. Bunun nedeni, karstik yer altı suyu sisteminin bu tür yapılarda kireç taşı çözülmesini daha kolay ve hızlı bir şekilde sürdürebilmesidir. Bu zonda gelişen kaynaklar, Kayadibi fayının, geçirimsiz killi kayalardan oluşan karşı bloğunun, karst kaynaklarının çıkış yaptığı geçirimsiz kireç taşı kütlesi önünde doğal baraj oluşturması nedeniyle, aynı çizgi üzerinde topluca yüzeye çıkarlar. Kanyon ağızının dışındaki Gökçesu kaynakları da, aynı fay üzerinde ve ana fay düzlemi boyunca sıralanmaktadır.

Bu kaynakların yıl boyu sürekli beslenmesini sağlayan, kilometrelerce uzunluktaki karstik boşlukların kireç taşı platosu yüzeyine açılan ağızları, yüzey suları ile kireç taşının çözünmesi sonucu açılmış olan değişik boyutlardaki düden, dolin ve uvala türü karst

çukurluklardır. Bir bölümü, kireç taşıdaki kırık ve çatlak çizgileri boyunca sıralanan bu karstik erime şekilleri, plato yüzeyinde yaygın olarak gözlenir. Bu çanaklar, doruklardan plato yüzeyinde yaygın olarak gözlenir. Bu çanaklar, doruklardan plato yüzeyine sel dereleriyle inen kar ve yağmur sularını adeta bir sünger yüzeyi gibi çekerek, derindeki karst galerilerine iletirler.

Kanyon tabanının genişlediği Saklıkent bölümünde, vadi yamacının altından çıkış yapan gür kaynaklar, günümüzde aktif olan karstik mağara sistemi içerisinde çok uzun yollar katettiğinden yıl boyu çok az değişen sıcaklık ve verime sahiptir. Vadi yamacında asılı kalmış olan mağara ağızları, kanyonun bugünkü derinliğine ulaşmadan önceki karst sisteminin taban düzeyine (eski vadi tabanı) göre çıkış yapmış ve daha sonra, vadinin akarsu tarafından derinleştirilmesiyle yüksekte kalarak fosilleşmiş olan eski kaynak çıkışlarıdır.

Kanyonun kireç taşından oluşan tabanı ve duvarları, genellikle cilâlanmış gibi kaygan yüzeylidir. Bu yüzeyleri yontup-törpüleyerek aşındıran kayalar, vadi tabanının birikim yerlerinde görülen, yer yer insan boyunu aşan büyüklükte, köşeleri sürtünerek yuvarlaklaşmış dev çakıllardır. Çevredeki dağlık alandan kireç taşı platosuna inerek, kaya ve çamur yüklü ağıdalı bir sel şeklinde, birçok koldan kanyonun dolduran sular, özellikle vadi tabanının çok daraldığı kesimlerde su kütlesinin anı sıkışması sonucu yükselerek ilerler. İçindeki yoğun katı gereçlerle birlikte, suyun sürtünerek aşındırma gücü büyük ölçüde artış gösterir. İşte bu tür güçlü akışlar sırasında, kanyon tabanı ve duvarlarında, yontulma sonucu, cilâlanmış gibi pürüzsüz, kaygan yüzeyler oluşur. Bu

nedenle, su birikintileri ve dev kazanları ile çağlayan dikliklerinde kayıp düşme riski çok fazladır.

Vadiyi dolduran su kütlesinin yatay salınımları, çok yerde kanyon duvarlarının altının oyulmasına, dolayısıyla da ters yönde eğim kazanmasına yol açar. Bu tür sellenmeli güçlü akışlara ilişkin çamurlu su izleri, kanyonun en dar kesimlerinde vadi tabanından 4-5 m yüksekte yer alır. Kanyon tabanında sıralanan irili-ufaklı su dolu havuzların, vadide ilerledikçe giderek direnleştiği görülür. Kanyonun, daha ileride karanlık tünellerle dönüşen derinliklerini görebilmek için çok sayıda derin soğuk su havuzunu ve bu havuzların gerisindeki çağlayan dikliklerini geçmek gerekir. Birer "devkazanı" morfolojisi gösteren ve derinliği, gerisindeki çalayan dikliğinin yüksekliği ile doğru orantılı olan bu havuzlar, dik ve kaygan olan kanyon duvarlarıyla sınırlandığından, suya girmeden çevresinden dolaşıp geçme olanağı yoktur. Çoğunlukla boyunuzu aşan derinlikteki bu kazan şekilli havuzlar, akarsuyun taşkın akışları sırasında çağlayan basamaklarından suyun yüksek enerjili düşüşünün sağladığı oyma-aşındırma ile gelişmiştir.

Gün boyunca güneş ışınlarının çok yerde doğrudan giremediği bu dar ve dik basamaklı bölümlerde, kanyon yamacının üst kesimlerinden koparak ya da sellerle taşınarak gelmiş olan dev kaya blokları, vadi tabanını köprü şeklinde örterek, karanlık mağara galerilerini andıran olağanüstü güzellikte ilginç görünüm kazandırmıştır.

KANYON NASIL OLUŞTU?

İlginc morfolojisi ve olağanüstü güzellikteki vahşi doğası ile ender rastlanan bir doğa anıtı olan Saklıkent kanyonun, yöredeki aktif tektonizmanın en açık

Karacay kanyonunun Kayadibi Köyü yakınından görünüşü.

Kanyonun girişindeki kaynakların oluşturduğu büyük çağlayan ve çevredeki mesire yerleri.

kanıtıdır. Karaçay'ın bu derinlikte ve çok dar bir vadi oluşturarak kireç taşı platosuna saplanmasını sağlayan başlıca etken, Eşen Ovası oluşunu doğudan sınırlayan Kayadibi fayının hareketleriyle platonun, dönemsel olarak, genelde sürekli yükselmiş olmasıdır.

Kanyonun boyuna ve enine profilleri incelendiğinde, açık olarak gözlenen, çok basamaklı ve sap morfolojisi, vadi yarılmasına yol açan dönemsel tektonik etkileri ortaya koymaktır. Vadi tabanındaki dik çağlayan basamaklarının, tabandaki şiddetli akarsu erozyonuna bağlı olarak sürekli vadi yukarı yönde gerilmekte olduğu ve henüz vadinin giriş bölümü dışında düşük eğimli vadi tabanının gelişmediği görülmektedir. Bu özellikler, jeomorfolojik evrim açısından kanyonun henüz gençlik dönemini yaşamakta olduğunu belirlemektedir. Bunun nedeni, tektonik aktivitenin halen sürmekte oluşudur.

Karaçay'ın platoya gömülerek kazdığı kanyonun oluşumu, yaklaşık 2-3 milyon yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Oluşumu başlatan fay zonundaki tektonik hareketler, sık yaşanan depremler şeklinde günümüzde de diriliğini korumaktadır.

Kanyonun dar ve derin oluşunda, su etkisiyle kolayca çözülebilen, genelde dayanımsız olan Akdağ kireç taşının da önemli rolü vardır. Kaya türünün bu özelliğine bağlı olarak, Karaçay'ın bulunduğu bölgenin her yükselme evresinde, alçalmakta olan ova tabanını düzeyine göre enerjisi daha da artan akarsu, özellikle bol yağışlı iklim evrelerinde sürekli yatağını derine kazarak bu derin kanyonun oluşturmuşur.

SAKLIKENT KANYONUNUN TURİZME KATKISI

Muğla ile Antalya arasındaki doğal sınırı oluşturan Saklıkent kanyonu, Fethiye'ye 60 km uzaklıktadır. Antalya'nın Kalkan ve Kaş ilçelerinden de vadiye kolaylıkla ulaşılmaktadır. Özellikle Fethiye'ye gelen yerli ve yabancı turistlerin sürekli akınına uğrayan vadi, henüz birkaç yıl önce turizme açılmış olmasına karşın, yurt içi ve yurt dışında çok kısa sürede ün yapmıştır.

Kanyona, Eşen Çayı çukuruna açılan ağızından ve kanyon yamacına matkapla açılmış deliklere yerleştirilen çelik çubuklara bağlanmış dar bir tahta iskele üzerinde yürünerek girilir. Yaklaşık 100 m uzunluktaki bu iskelenin bitiminde, yamaç altından birer dere büyüklüğünde ve kulakları zorlayan bir görüntüyle çıkan büyük karst kaynaklarının bulunduğu Saklıkent'e varılır. Burası, kanyonun yaklaşık 50-60 m genişliğe ulaştığı en geniş bölümüdür. Dar girişten sonra birden genişleyiveren kanyon tabanında, akarsuyun kaynakların önüne yığıldığı iri çakıllarla, yamaçtan koparak düşmüş olan kayalar, küçük bir dolgu sekisi oluşturmuştur. Vadi tabanında 2-3 m yüksekte olan bu düzlük, çınar ve incir ağaçlarıyla kaplıdır.

Düzlüğün gerisindeki yamaçtan gürleyerek çıkan kaynakların buz gibi soğuk olan suları, düzlüğün iki ucundaki yamaçlardan küçük çağlayanlar oluşturarak akmaktadır. Çağlayanlar arasındaki bir kır lokantası, vadiye gelen konukları ağırlamaktadır.

FOTOĞRAFIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Haz.: CEVDET ÇAĞAN

Geçen sayıda yayınladığımız altaki fotoğrafta, 260 kg kadar ağırlığa sahip dev midyelerden biri görülüyor. Bu sayıda yandaki fotoğrafı ilginize sunuyoruz.

Karaçay'ın buradaki kaynaklara bağlı olan yıl boyu sürekli yüksek debili akışı ve kanyonun olağanüstü sarp şekillerden oluşan morfolojisi, yöre halkının ve araştırmacıların yaklaşık altı yıl öncesine kadar buraya girmesine olanak tanımamıştır. Vadiye Saklıkent adının verilmesi, girmeye olanak tanımayan vahşi doğası ve buradaki bir mağarada insan yaşamına ait bazı kalıntıların bulunması nedeniyledir.

KANYONDA YÜRÜYÜŞ

Saklıkent kanyonunda bahar ve yaz aylarında gerçekleştirilen en önemli turizm etkinliği, vadinin ulaşılması güç olan yukarı bölümünü görmek amacıyla, turist gruplarının düzenlediği yürüyüşlerdir. Son yıllarda ülkemizde yaygın olarak gelişmekte olan doğa yürüyüşleri (trekking) için biraz riskli, fakat doğa sporları açısından son derece elverişli olan kanyonda, vadi'nin yukarı yönünde 2-3 km kadar ilerlenebilmektedir. Yürüyüş sırasındaki en büyük güçlük, kaygan yüzeyli çağlayan duvarlarını aşmak ve her çağlayan basamağının önündeki soğuk su dolu derin dev kazanlarını geçmektir.

Yukarı doğru ilerledikçe daralan ve yamaçtan koparak düşmüş olan dev kaya bloklarının, köprü ya da tünele dönüştürdüğü karanlık kesimlerde, yürüyüş bir hayli zorlaşır. Giderek güçleşen koşullar nedeniyle, yaklaşık 9 km uzunluktaki kanyonun tümünü gezilemek hem çok zor hem de doğabilecek tehli-

keler yönünden sakıncalıdır. Çünkü, kaya düşmesi ya da anı bir sağnak yağışın ardından derenin hemen kabarması gibi olaylar da yaşanabilmektedir. Bu nedenle, yürüyüş sırasında dikkatli, sakın ve sessiz olmak gerekmektedir.

Olağanüstü güzelliklere sahip olan bu ilginç doğa anıtımız, henüz hiçbir güvenlik önlemi alınmadan ve turizm alt yapısı oluşturulmadan, yalnızca kişisel çabalarla turizme açılmış durumdadır. Denetimsiz yapılan turizm yapıları, yanlışlıklar içermektedir ve sel basması, kaya düşmesi, deprem olasılığı gibi çok önemli doğal risklerin neden olabileceği zararlar göz ardı edilmiştir.

Özellikle, doğal peyzajın bozulması, çevre kirlenmesi ve doğal riskleri en aza indirecek, planlı bir turizm alt yapı çalışmasının bir an önce gerçekleştirilerek, vadinin doğa turizmine açılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- ATIKER, M.**, "Melendiz Suyu kanyonu ya da İhlara vadisi", TÜBİTAK, Bilim ve Teknik Dergisi., C.21, S.244, s.44-47, 1988.
- ATIKER, M.**, "Yeşilirmak kanyonu" (The Yeşilirmak Canyon), Shell, İligi Dergisi, S.69, 1992.
- AYGEN, T.**, Türkiye Mağaraları (Turkish caves), Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu yay, 1984.
- AYGEN T.**, "Antalya'nın Kanyonları", Shell, İligi Dergisi, S. 67, 1991.
- TURİZM BAKANLIĞI**, Türkiye'nin Speleolojik Olanakları-1. Speleological Potential of Turkey. Turizm Bak. Yat. Gen. Md. yay. No. 1992/7, 1992.

Hayat yaşamaya değer mi? Bu, bir embriyoya sorulacak sorudur; yetişkin birine değil.

Samuel BUTLER